

Леонід ТИМОШЕНКО

НАЙДАВНІШИЙ ДРОГОБИЧ У СВІТІ ПИСЕМНИХ ЗГАДОК, ЛЕГЕНД, ТОПОНІМІЇ, АРТЕФАКТІВ

Уявлення про найдавніший Дрогобич сформувався на підставі не дуже великого комплексу джерел другої половини XIV – першої половини XV ст. У різний час дослідники висловлювали різноманітні гіпотези про час виникнення міста та походження його назви, аналізували перші писемні згадки, легендарні свідчення тощо. Наприклад, раніше майже безапеляційно стверджували, що начебто "аналіз всього комплексу джерел тієї доби" підтверджує функціонування середньовічного міста наприкінці XIV – на початку XV ст., яке сформувалося, вочевидь, раніше. Таким чином, початки поселення/міста впевнено відносили до часу раніше від перших писемних згадок, хоча, зрозуміло, про якісь достовірні свідчення і більш-менш точний час заснування Дрогобича не йшлося.

Коротко нагадаю "засади" пріснопам'ятної концепції 900-річчя Дрогобича, яка вже встигла покритися товстим шаром пороку. Вона базувалася на двох припущеннях: перша писемна згадка про галицьку сіль у Києво-Печерському патерику (кінець XI ст.) стосується дрогобицької солеварні, однієї з найдавніших і найбільших на Прикарпатті; перебування половців під Перемишлем у 1099 р. на чолі з ханом Боняком стосується пожежі Старого (Першого) Бича, на місці чи поруч якого був заснований Другий Бич, тобто Дрогобич (ця легендарна версія ототожнила татарського хана Шолудивого Буняка з половецьким Боняком). Спростування наукової невмотивованості версії, яка була "розкручена" в науково-популярній літературі злам 1980–1990-х рр., не вимагає сьогодні спеціальних аргументів¹.

¹ Тимошенко Л. В. Початки Дрогобича в контексті утворення міст галицької землі // 900 років Дрогобичу: історія і сучасність: тези доп. міжвуз. краєзнав. наук.-практ. конф., Дрогобич, 18–19 груд. 1991. – Дрогобич, 1991. – С. 8–10; Його ж. Спроба створення моделі початкового етапу формування середньовічних міських структур Дрогобича // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 1995. – Вип. 1. – С. 11–16; Його ж. Проблеми історичної топографії та планувально-просторового

З огляду на те, що протягом останнього десятиріччя з'явилися нові, досить цікаві і різномірні дані щодо початкового етапу розвитку міста та його околиць, а також відбувся приріст матеріалів, у тому числі й за рахунок проведення кількох археологічних експедицій (2001–2011 рр.), актуальним є повернення до проблеми початків міста.

Досить серйозним аргументом на користь концепції існування міста в давньоруський час є наявність у Дрогобичі та його околицях давніх джерел соляної ропи. Нагадаю відомі, досить цікаві і цінні свідчення. Так, Києво-Печерський патерик зафіксував історичну подію під 1106 р.: коли під час усобиці між Святополком Ізяславичем і Давидом Ігоровичем припинився довіз солі з Прикарпаття (з Галича і Перемишля), то не стало солі у всій Руській землі². Наступні літописні згадки про руську сіль датуються 1164, 1241 і 1254 рр.³ Проте дрогобицька солеварня згадується вперше лише в джерелах кінця XIV ст.

Першою найбільш авторитетною писемною згадкою про місто "Другабець" вважається літописне свідчення у синхронному переліку руських міст (дослідники Дрогобича цитували джерело за Воскресенським літописом і загально датували його 1377–1382 рр.). Тут зауважимо, що джерело має точну назву "А се имена градом всем русским, далним и ближним", однак воно є окремою статтею значно більшої кількості літописних списків. Найдавніший перелік міст уміщено в Комісійному рукописі Новгородського першого літопису молодшого ізводу середини XV ст.; затим ідуть Новоросійський список Новгородського четвертого літопису останньої чверті XV ст.; Уваровський список ізводу 1518 р.; Воскресенський (Академічний XII) і Карамзінський списки Воскресенського літопису 1540-х рр.; збірник Новгородського Софійського собору 1602 р.⁴ Якщо не так давно вчені приймали думку М. Тихомирова і датували список періодом до 1387 р., то тепер їхні думки розходяться. Наприклад, академік В. Янін пропонує датувати його точніше: 1375–1381 рр.

розвитку давнього Дрогобича // Цикл культурологічних бесід / Укр. богослов. наук. т-во. – Дрогобич, 2004 – Бесіда 8; Його ж. Проблеми історичної топографії давнього Дрогобича // До джерел: зб. наук. пр. на пошану О. Купчинського з нагоди його 70-річчя. – Київ, Львів, 2004. – Т. 1. – С. 727–745; Нариси з історії Дрогобича. Від найдавніших часів до початку XXI ст. / наук. ред. Л. Тимошенко. – Дрогобич, 2009. – С. 23–28. Цікаво, що для обґрунтування концепції "900-річчя Дрогобича" було некритично використано праці Я. Ісаєвича, який ще в 1960-х рр. припускав, що Дрогобич склався в XI–XIII ст., а в 1978 р. стверджував, що в цей час в околицях міста існувало лише укріплене поселення, ремісничий посад, а в місті – соляний промисел, див.: Дрогобич / М. Брик, Я. Ісаєвич [та ін.] // История городов и сел Украинской ССР. Львовская область. – Киев, 1978. – С. 254–255. Фактично, учений в жодній своїй праці не наполягав на тому, що місто заснували саме в XI ст.

² Києво-Печерський Патерик. – Київ, 1991. – С. 151–152.

³ Див.: Літопис руський. – Київ, 1989. – С. 286, 399, 414 (тут ідеться про сіль з Удеча/Жидачева, Коломиї, з міста Солі та ін.).

⁴ Перелік списків див.: Янін В. А. К вопросу о дате составления обзора "А се имена градом всем русским, далним и ближним" // Новгород и Литва: пограничные ситуации XIII–XV веков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/rizne/spysok/spys01.htm>

Більшу частину міст, згаданих у джерелі, вчені давно локалізували на карті. Однак принцип створення “Списка...” не встановили внаслідок того, що опис міст подано безсистемно (у списку поруч стоять міста, які знаходяться на величезній відстані один від одного). Водночас досить переконливо стверджується, що ініціатором такого роду свідчень про давньоруські міста був митрополит Кипріан, який претендував на розширення сфери церковного впливу Київської митрополії. Тривалий час місце створення джерела відшукували на Київщині чи Волині, тепер дослідники називають і Смоленськ⁵. Цікавою є думка А. Поппе, який вважає, що список галицько-волинських міст, у якому згадано Дрогобич, відображає становище в цих землях у першій третині XIII ст., відтак учений висловив здогад про існування дуже ранньої редакції списку, можливо, літературного характеру⁶. Погляди А. Поппе, проте, не впливають на загальновизнаний погляд щодо хронології джерела⁷.

Цікаво, що за Новгородським четвертим літописом (точніше, його статтю “А се имена всимъ градомъ Рускымъ, далнимъ и ближнимъ”) Дрогобич під назвою “Другабоць” згадується у списку волинських (галицько-волинських) міст останнім після Зудечова (Жидачова) і Холма. Сусідні Перемишль, Галич і Самбір названі пізніше, після Львова і згадки про Волинь⁸. Практично ту ж послідовність віднаходимо і в Воскресенському списку, однак назву Дрогобича дещо змінено: “Другабець”⁹.

6 листопада 1387 р. у львівських гродських актах згадано якогось Марціна з Дрогобича¹⁰. У 1390 р. Володислав Опольчик обдарував галицьке архієпископство десятиною солі з Дрогобича¹¹. За привілеєм Володислава Ягайла від 16 грудня 1392 р. закладено костел, будівництво якого було забезпечено ґрунтами з Медведьовим дворцем (здогадно, локалізується на пізнішому Лішнянському передмісті)¹². У згаданому привілеї знаходимо цікаве застереження: “перш ніж дійде

⁵ Подосинов А. В. О принципах построения и месте создания “Списка русских городов дальних и ближних” // Восточная Европа в древности и средневековье. – Москва, 1978. – С. 40–48. Тут же подано вичерпну історіографію проблеми.

⁶ Див.: Poppe A. Gród Wołyń // Studia Wczesnosredniowieczne. – Wrocław; Warszawa, 1958. – Т. 4. – С. 253–255.

⁷ Див. капітальні праці з проблеми: Тихомиров М. Н. “Список русских городов дальних и ближних” // Исторические записки. – Москва, 1952. – Т. 40. – С. 214–259; Наумов Е. П. К истории летописного “Списка русских городов дальних и ближних” // Летописи и хроники: сб. ст. 1973 г. – Москва, 1974. – С. 150–163.

⁸ Новгородская четвертая летопись // Полное собрание русских летописей. – Москва, 2000. – Т. 4, ч. 1. – С. 623–624.

⁹ Летопись по Воскресенскому списку // Полное собрание русских летописей. – Санкт-Петербург, 1856. – Т. 7. – С. 240–241.

¹⁰ Площанский В. М. Королевский вольный город Дрогобыч // Науковий збірник Галицько-Русської матиці за 1867 г. – Львов, 1868. – С. 168.

¹¹ Pomniki dziejowe miasta Lwowa z archiwum miasta / wyd. A. Czołowski. – Lwów, 1896. – Т. 1. – № 536.

¹² Gątkiewicz F. Z archiwum Drohobycza. Zbiór przywilejów, aktów granicznych, lustracji, memoriałów ipt. – Drohobycz, 1906. – № 1. – S. 9–11.

до локації міста в Дрогобичі у відповідний час, [необхідно] визначити або виміряти лани або манси”¹³, тобто осадження міста (магдебурзького середмістя) лише передбачалося. Починаючи з 1407 р., у львівських міських актах зустрічаються згадки про дрогобицьких райців і вїйта, що дозволяє говорити про певний рівень та організацію міського самоврядування (свідченням сказаного є передовсім привілей на магдебурзьке право 1422 р., а також найдавніші міські книги Львова: в актах за 1407 і 1408 рр. згадуються радники з Дрогобича, а в акті 1413 р. – дрогобицький вїйт; у 1419 р. міщанами Львова стали Юрко Рус і Петро, вїйт із Дрогобича)¹⁴.

У літературі розглядалося питання про існування в Дрогобичі якихось об’єктів до писемних згадок кінця 80-х – 90-х років XIV ст. Так, наприклад, ведеться дискусія про “передісторію” дрогобицького костелу¹⁵. Чи не найбільшою проблемою на сьогодні є з’ясування найдавнішого періоду в історії об’єкта. У зв’язку з тим, що джерела чітко вказують на найдавнішу резиденцію та час побудови костелу (1392 р., *fabrica ecclesiae*¹⁶; люстрація 1683–1684 рр., “*książęta ruskie, rotym królowie, biskupi rezydowali*”¹⁷), Г. Полячкувна, яка уважно проаналізувала ранні джерела, не мала сумніву, що 1392 р. нова будівля постає на фундаментах старого замочка, можливо, лише дерев’яного оборонного типу, з часів Людвика Угорського (Володислава Опольчика), а може, ще з раніших часів¹⁸. Т. Трайдос фактично це запечучує, бачачи в системі укріплень костелу лише “будинки на валах з часів перед 1392 р.”¹⁹. Експедиція 1980-х рр. висунула найбільш обґрунтовану на сьогодні версію, яка фіксує у фундаментах і стінах костелу споруду, названу “теремом воєводи”. Про це нібито свідчать фундаменти та цоколь 1,6 м з плескатою великого каміння на вап-

¹³ “...quod dum succedente tempore pro locatione civitatis Drohobicz laneos sive mansos enumerare et dimensurare contigerit...” (Gątkiewicz F. Z archiwum Drohobycza... – № 1. – S. 10).

¹⁴ Księga radziecka miasta Drohobycza 1542–1563. Z papierów pośmiertnych ś. p. Stefana Sochaniewicza, wydała Helena Polaczekówna // Zabytki Dziejowe. – Lwów, 1936. – Т. 4, з. 1. – S. 31.

¹⁵ Останнім часом активізувалося його вивчення в польській історіографії, див.: Trajdos T. M., Brzóstkowska A., Kulewski A. Inskrypcje Historyczne fary w Drohobyczu. – Kraków, 1996; Zaucha T. Kościół parafialny p. w. Wniebowzięcia Najświętszej Panny Marii, Sw. Krzyża i Sw. Bartłomieja w Drohobyczu // Materiały do dziejów sztuki sakralnej. – Kraków, 1998. – Cz. 1, t. 6. – S. 31–78; Trajdos T. M. Ołtarze fary drohobyckiej w świetle dawnych wizytacji // Płaj. – 1996. – Т. 13. – S. 114–130; Trajdos T. M. Uposażenie fary w Drohobyczu // Płaj. – 1996. – Т. 13. – S. 86–113; Trajdos T. M. Fara drohobycka – dwa uzupełnienia // Płaj. – 1997. – Т. 15. – S. 188–190.

¹⁶ Acta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie. – Lwów, 1873. – Т. 4. – S. 7–8; Gątkiewicz F. Kościół w Drohobyczu. Szkic historyczny // Sprawozdanie Dyrekcji C. K. Wyższego Gimnazjum w Drohobyczu za rok szkolny 1903. – Drohobycz, 1903. – S. 9–11; Matricularum Regni Poloniae summaria (dalej – MRPS). – Т. 4, vol. 3, № 359.

¹⁷ Lustracja województwa ruskiego 1661–1665. Cz. I: Ziemia przemyska i sanocka / wyd. K. Arlamowski, W. Kaput. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1970. – S. 153.

¹⁸ Księga radziecka miasta Drohobycza 1542–1563... – S. XVI.

¹⁹ Trajdos T. M., Brzóstkowska A., Kulewski A. Inskrypcje Historyczne fary w Drohobyczu... – S. 41.

няному розчині з вкрапленням деревного вугілля, фрагменти давніх стін з брускової цегли на вапняному розчині з доданням цементівки; система кладки: поперечник-довжик, яка збереглася на різну висоту: північна – 18,5 м, південна – бл. 4 м, фрагментарно доверху. Давнішу споруду, яка мала форму т. зв. “живого” квадрата, локалізовано у вівтарі костелу. Вона була високою (триярусною), з перекриттям дерев’яними сволами, на третьому ярусі – цегляне склепіння. На думку дослідників, абсолютні розміри терема, характер розбивки квадрата, розміри цегли та швів, рисунок мурів та хімічний склад розчинів, принцип виведення фундаментів та цоколів – ідентичні з іншими давньоруськими спорудами XII–XIII ст. (Лаврів, Львів)²⁰.

Цікавою виглядає і версія Л. Скопа, який, також базуючись на численних обстеженнях костелу, вважає, що виявлені експедицією архітектурні елементи належать давній церкві Пречистої Діви у Дрогобичі, перетвореній у часі приходу польської адміністрації на польську святиню (на це вказує передовсім романський стиль давньої конструкції)²¹.

Тепер відомо і про досить ранню вістку “Хроніки собору в Констанці” Ульріха Ріхенталя, яка засвідчила у складі руської делегації на цьому соборі у 1418 р. представника Дрогобича (саме так дослідники відчитали топонім Trochenbitsch)²². З літописних джерел раннього часу варто виділити хроніку Гваньїні, яка згадує Дрогобич у зв’язку з турецьким нападом під 1498 р. Проте у джерелі є й цікавіший, короткий і досить характерний опис міста у складі Перемишльської землі: “Дрогобич. Місто оточене водою, воно славне соляними криницями”²³.

Суттєві зміни у розвитку міста пов’язуються передовсім із запровадженням 12 червня 1422 р. магдебурзького права²⁴, коли влада ма-

²⁰ Могитич І. Сторінки архітектури Галичини і Волині XII–XIV ст. // Вісник інституту “Укрзахідпроектреставрація”. – Львів, 1997. – Ч. 8. – С. 15, 16–18.

²¹ Скоп Л. Церква Пречистої Діви у Дрогобичі // Сакральне мистецтво Бойківщини. Другі наукові читання пам’яті Михайла Драгана: матеріали виступів, 19–20 лист. 1997 р. – Дрогобич, 1997. – С. 79–81. Автор подає і схематичний проект графічної реконструкції цієї давньої церкви.

²² Загальні відомості про “Хроніку” та її списки, а також гіпотези щодо представництва на соборі делегата від Червоної Русі подав Л. Войтович: Войтович Л. Загадковий “високородовитий шляхетний князь Червоної Русі” // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2009. – Вип. 13. – С. 24–31. На згадку в джерелі Дрогобича звернув увагу І. Скочиляс: Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура та правовий статус. – Львів, 2010. – С. 167. В обох згаданих працях подано підставу літературу предмета.

²³ Гваньїні О. Хроніка Європейської Сарматії / упор. та пер. з польської о. Ю. Мицика. – Київ, 2007. – С. 350, 415.

²⁴ Див. зауваги щодо процесу локації міста на німецькому праві Е. Дибек, яка відсуває його до початку століття, вважаючи, що відштовхуватися потрібно від появи в’їтвської влади: Dybek E. Lokacje na prawie niemieckim w ziemie przemyskiej w latach 1345–1434. – Lublin, 2004. – S. 54, 170–171. Перша магдебурзька грамота для Дрогобича тривалий час була відома лише за регестовим записом: *Matricularum Regni Poloniae Summaria* / ed. Wierzbowski. – Varsoviae, 1915. – T. 4, suppl. 3, N. 559. – P. 378. Автентичну публікацію грамоти 1422 р. здійснено лише 1975 р., у зв’язку з віднайденням пергаментного оригіналу джерела в Краківському державному архіві (збірка Русецьких, № 111). Існує також копія джерела в АГАД у Варшаві (Коронна

гістрату поширилася на все місто. Місце в’їта-міщанина зайняв привілейований спадковий в’їт, яким став магнат Ян Менжик. Водночас до міста було приєднано село Грушів, яке заснував в’їт Микола Ріш. 8 липня 1427 р. Дрогобич відвідав король Володислав, який, власне, й надав місту магдебургію. Про його відвідини Дрогобича відомо з дуже скупої інформації про місце надання грамоти на заснування парафії в Коропці²⁵, однак саме в червні 1427 р. в Галичі відбулася важлива подія – з’їзд шляхти, у реєстрі якої знаходяться практично перші писемні згадки багатьох прикарпатських населених пунктів, а також імена їхніх власників. Хоча у згаданому списку Дрогобич відсутній, проте вперше згадується сусідній Трускавець, який належав шляхтичу Коритку²⁶.

31 березня 1460 р. король Казимир IV, поновлюючи привілеї про магдебурзьке право²⁷, водночас підтвердив право дрогобицьких міщан рубати деревину в королівських лісах, борах і гаях, а 1469 р. дав розпорядження самбірському старості не перешкоджати дрогобицьким міщанам користуватися лісами²⁸. Позаяк перша магдебурзька грамота 1422 р. містила привілеї для в’їта і міської громади, це виявилось незручним, тому в 1460 р. було видано окремі грамоти для в’їта і міщан. Остання підтверджувала усунення “всіх польських і руських законів та різних звичаїв, які суперечать німецькому магдебурзькому праву”. Звільняючи міщан від суду і влади королівських урядників, привілеї вказував, що міщани повинні підлягати лише суду в’їта і судитися згідно з магдебурзьким правом. У привілеї

метрика, т. 29, с. 96–103): *Zbiór dokumentów małopolskich* / wyd. I. Sulikowska-Kuraś i S. Kuraś. – Cz. 7: Dokumenty króla Władysława Jagiełły z lat 1418–1434. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1975. – Nr 1925. – S. 95–99.

Цікаво, що про текст грамоти 1522 р. не було відомо в Дрогобичі, звідки мали йти прохання до короля про підтвердження старих чи затвердження нових локаційних привілеїв. Наприклад, усі наступні локаційні грамоти підтверджували не привілеї 1422 р., а привілеї 1460 р. Під час ревізії міста 1568 р. привілеї 1522 р. навіть не згадується у збірці правових актів міста “*Privilegium Oppidi Drohobicz*”. (*Archiwum Główne Akt Dawnych* (Warszawa), t. zw. *Metryka Litewska*, dz. 4 В, № 22, k. 517–518). У першій австрійській збірці документів, у якій акумульовано надання прав Дрогобичу, джерело також не згадується. (Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 146, оп. 88, спр. 236 (Справа про підтвердження привілеїв м. Дрогобича (1786)), арк. 59–62 зв.). Вочевидь, невипадково М. Мсцівуєвський у 1935 р. описав у популярній формі зусилля міщан щодо здобуття німецького права, а також урочистості в місті після його отримання під 1460 р. (*Mściwujewski M. Z dziejów Drohobycza. – Drohobycz, 1935. – Cz. 1. – S. 32–39*). Наведений опис, який є, зрозуміло, плодом фантазії автора, не позбавлений деяких цікавих реалій. Так, наприклад, урочисте оголошення тексту привілею в місцевому костелі могло мати місце, позаяк саме парафіяльні костели і церкви виконували під ту пору такі функції. У храмах навіть проводили засідання шляхетських сеймиків.

²⁵ Tytus S. *Findacje kościołów parafialnych w średniowiecznej archidiecezji lwowskiej.* – Lublin, 1999. – S. 158–161.

²⁶ Список опубліковано: Halecki O. *Z Jana Zamoyskiego Inwentarza archiwum koronnego. Materiały do dziejów Rusi i Litwy w XV wieku* // *Archiwum Komisji Historycznej.* – Kraków, 1919. – T. 12, cz. 1. – S. 146–218.

²⁷ Gałkiewicz F. *Z archiwum Drohobycza...* – № 4. – S. 17–20.

²⁸ *Ibidem.* – № 6. – S. 22–23.

1460 р. не говорилося про раду міста, однак його видали “на прохання ... райців” (членів ради). Привілей підтвердили королі Александр 1506 р. і Сигізмунд I 1515 р.²⁹

На зламі XV–XVI ст. поблизу костелу та його укріпленя (ймовірно, давнього замчища чи “терему воєводи”) з’явився новий центр міста з площею Ринок і ратушею. Навряд чи облаштування нового центру відбулося раніше, оскільки після ординських спустошень кінця XV ст. Дрогобич на десять років було звільнено від усіляких податків, а 1501 р. звільнення підтвердили двічі³⁰. У 1493 р. тим, хто противився відновленню городу, було загрожено королівською карою 14 гривень³¹.

До відомої в літературі давньої прикарпатської легенди, яку записав ще І. Вагилевич, про те, як татари на чолі з Батиєм зруйнували місто Бич під Бескидами, варто додати розширений переказ, поданий у версії С. Мсцівувського (публікація 1935 р.)³². Отже, в Передгір’ї з давніх давен проживало плем’я Велетів, або Вовків, які будували замчища, послуговуючись підтримкою злих духів. Їхнє панування перервали загоми татари на чолі зі звіроподібним, але розумним Шолудивим Буняком. На шляху ординців було місто Бич, збудоване над р. Тисменицею, неподалік Тустанович. Мешканці Бича мужньо і вміло боронили свій град, однак місто таки впало в результаті застосованих хитрощів: татари відступили, взявши як невеликий викуп по одному голубу від кожної родини, а потім випустили птахів з тліючими губками, які повернулися під солом’яні домівки. Унаслідок пожежі місто жорстоко пограбували і вимордували. Шолудивий Буняк осів неподалік у яру над солоним потоком, осадивши своїх невільників, яким, проте, дозволив збудуватися. У такий спосіб і постав другий Бич, чи Дрогобич. Потому Буняк заредизував в Урицькому замку, відбудувавши його і зміцнивши вежами зі стрільницями. Награбовані скарби він переховував у підземеллях фортеці, марнуючи життя в бенкетах, забавах і танцях. Дрогобичани не марнували часу і жили заможнo, збудувавши зручні будинки, займаючись варінням солі, яку видобували з-під землі, а також ткали препишні тканини, продаючи їх у далекі краї. М. Мсцівувський також пригадав оповіді, які повідомляли, що в околицях Дрогобича, між Стебником і Болеховом, начебто існувало поселення Бич, яке колись спалили татари.

Водночас легенду у 1936–1937 рр. зафіксував у зображувальній формі дрогобичанин Фелікс Ляхович. Отже, йдеться про перший розділ його ілюстрованої візії історії Дрогобича та околиць під назвою “Урич у легендах”³³. Насправді тут зібрано легенди про заснування Дрогобича: у зв’язку із нападами ординців зображено Шолудивого

²⁹ Gałkiewicz F. Z archiwum Drohobycza... – № 10. – S. 30–32.

³⁰ MRPS. – P. 4, vol. 1, № 6915.

³¹ Acta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie. – Lwów, 1873. – T. 4. – № 2485, 2542.

³² Mściwujewski M. Z dziejów Drohobycza. – Drohobycz, 1935. – Cz. 1. – S. 9–13.

³³ Drohobycz Feliksa Lachowicza. – Olszanica, 2009. – S. 24–37.

Буняка під Бичем (малюнки 4, 5); фігурує також відома легенда про пожежу Бича, будову нового замчища, появу Другого Бича (малюнки 6, 7, 8). Отже, в легендах найдавніший період в історії Дрогобича часто пов’язується з наскельною фортецею Тустань та прилеглими населеними пунктами. До відомих фактів Ф. Ляхович додав легенди про Великого жупана Велетів (малюнок 2) і про Вовка, закутого в скелі (малюнок 3). Жупан Велетів (він же Вовк) протягом віків жив на Урицькому замку, оточений таємними духами, з молодою дружиною в щасті і достатках. Замок збудували злі духи за розпорядженням Вовка коштом укладення угоди-застереження, щоб банкети на замку (саме вони супроводжували щасливе подружнє життя) закінчувалися до сходу сонця. Однак Вовк порушив угоду, за що разом із дружиною був навечно залятий і закутий у камені (саме їх постаті й побачив художник в Урицьких скелях). Малюнок 1 зображає пастушка з сопілкою, який грає на тлі залятих у скелях Вовка і його дружини.

У тлумаченні Ф. Ляховича Шолудивий Буняк, який був татарським ханом, здобув Бич, а його мешканців-невільників змусив відбудувати зруйнований духами Урицький замок. Замок було обрано садибою Буняка, який, проте, дозволив уцілілим мешканцям Бича закласти над солоним потоком нове місто, назване Другим Бичем у пам’ять про знищене. За іншим розпорядженням Шолудивого, довкола Урицького замку постали осади, в яких ткачі виробляли цінні тканини. Доход з промислу йшов на збагачення Буняка. Далі легенда переповідає сценарій, викладений у переказі з рукописного путівника XIX ст.³⁴

Походження назви Дрогобич дослідники і краєзнавці витлумачували по-різному. Версія “Бич – Другий Бич – Дрогобич”, яка деякий час побутувала у краєзнавчій літературі про місто, давно не знаходить серйозних аргументів. Останнім часом з’явилися нові гіпотези, які дещо розширюють попередні уявлення. Так, славіст Євген Мельник вважає, що для пояснення прадавньої історії краю варто застосувати хорватський чинник, згідно з чим топонім Дрогобич потрібно розкласти на дві частки: дрог і обич, причому перша означає дорогу, друга – обійстя, поселення, обиватель, мешканець, житло та ін. Отже, зауважує Є. Мельник, ідеться про дорогу до дому, якою верталися з Хорватії. Водночас він вказує, що слово драгоба походить від загальнослов’янського драгати, тобто тягнути, волочити (буквально: з ями драгали відра із солоною водою)³⁵.

Отже, в гіпотезі Є. Мельника є спроба поєднати назву з термінологією, яка відтворює реалії місцевого солеварного промислу, що може мати в результаті вирішальне значення. Так само у версії В. Кирія і Л. Сікори Дрогобич виводиться з архаїчної кореневої назви соляних

³⁴ Частина путівника, присвячена Уричу, опублікована: Тимошенко Л. Опис замку Тустань в Уричі за рукописним путівником “Przewodnik po Drohobyczu i okolicy” // Фортеця: зб. заповідника “Тустань”: на пошану М. Рожка. – Львів, 2009. – Кн. 1. – С. 630–635.

³⁵ Мельник Є. У пошуках втраченої пам’яті. Шкіц до критики вітчизняної концепції Давньої Русі. – Дрогобич, 2011.

криниць – драгобів. Однак далі автори дійшли дещо несподіваного висновку про те, що йдеться про драгоб – дорогу заглибину³⁶. Ще більше непорозуміння пов'язане з тим, що автори не мають хронологічного відчуття часу, датуючи “Список городів руських”, у якому вперше подається руськомовна назва міста (Другобец), кінцем XV ст.

Найбільшою ж “оригінальністю” відзначається версія відомого київського лінгвіста К. Тищенка, який, досліджуючи топоніми України іншомовного походження, в числі іранських називає й Дрогобич, однак без жодного пояснення. Топонім виводиться від назви “біблі” зороастрійців Авести (згідно з методикою автора, топонім слід писати “ДрогОБИЧ”, частина ОБИЧ і є начебто похідною від Авести/Абести)³⁷.

На наше переконання, усім згаданим дослідникам, які хочуть здивувати наукову громадськість розмаїттям версій та оригінальністю тлумачень, варто передовсім познайомитися з підставовою літературою предмета. До фундаментальних праць з топоніміки належить дослідження О. Купчинського про походження назв населених пунктів на –ичі³⁸, яких на території Дрогобицько-Самбірського Підгір'я надто багато, щоб їх ігнорувати. Крім того, найбільш авторитетною в науковому плані є версія українських і польських мовознавців про відантропонімне походження назви Дрогобич, згідно з якою перші різноманітні форми назви слід трактувати як похідні від давньоруського імені Дорогобит³⁹. Тобто перед тим, як відшукувати в назві

³⁶ Див.: Кириїв В., Сікора А. Давня Русь – неоміфи і реалії. – Дрогобич, 2011. – С. 156–158. Не можемо втриматися від рефлексії про інше досить дивне уявлення згаданих авторів, які вважають бойків “субетносом доіндоєвропейського походження” (Кириїв В., Сікора А. Дописемний період села Гаї Нижні (спроба реконструкції): Етнологіза субетносу бойків у контексті етнокультурних реалій давньої історії Європи. – Дрогобич, 2010). Видається, що шановані на Дрогобиччині автори працюють деколи “вхолосту”, витрачаючи зусилля на дискусію про автентичність “Велесової книги” – відомого (і доведеного в джерелознавстві) фальсифікату (Кириїв В., Сікора А. “Велесова книга” – аргументи “за” і “проти”. – Дрогобич, 2010).

³⁷ Тищенко К. Іншомовні топоніми України: етимол. словн.-посіб. – Тернопіль, 2010. – С. 41. Позаяк тексти Авести датуються в проміжку між I і VI ст. н. е., виникає справедливе запитання про відображення назви в писемній топоніміці нашого краю, яка датується не раніше XIV ст. Водночас звертаємо увагу прихильників “методики” К. Тищенка, що Авеста, хоч і вважається писемним джерелом релігії давніх іранців, усе ж написана спеціальною мовою, т. зв. авестійському діалекті, який не повторюється в жодних інших писемних джерелах. Крім того, Авесту пізніше переписали середньоіранською мовою, причому назва твору зазнала трансформації. Цікаво, що “Авеста” дослівно перекладається як “встановлене”, “основи”, “канон”, “схвалення”. Про зв'язок семантики Авести з Дрогобичем залишається лише здогадуватися.

³⁸ Див.: Купчинський О. А. Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень: (географічні назви на –ичі). – Київ, 1981. Монографія стала наслідком дослідження автора, за яким він захистив дисертацію з лінгвістики: Купчинський О. А. Украинские географические названия на –ичі XIV–XX вв. (История возникновения, семантико-структурный анализ, статистика и география): автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Одесса, 1974. – 33 с. Водночас О. Купчинському належить кілька десят публікацій зі згаданої проблематики.

³⁹ Див. докл.: Худаш М. А., Демчук М. О. Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімні утворення). – Київ, 1991. – С. 68; Makarski W. Nazwy miejscowości dawnej ziemi Przemyskiej. – Lublin, 1999. – S. 73–74. Наголосуємо, що жодному зі вказаних авторів нових версій про походження назви Дрогобич згаданих праць невідомі.

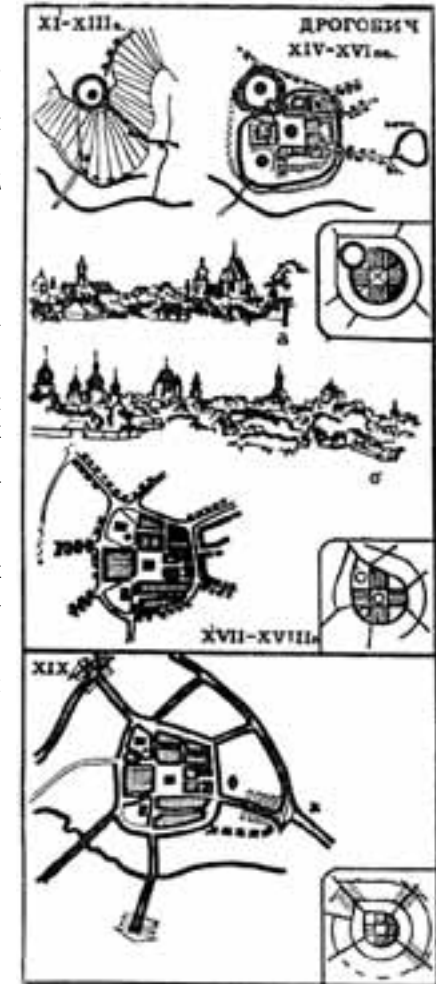
Дрогобич іншомовне коріння (нехай і загальнослов'янське), спочатку потрібно врахувати всі версії про місцеве давньоруське коріння.

Джерела останньої третини XIV – XV ст. дозволяють реконструювати початковий урбаністичний розвиток Дрогобича. Отже, у XIV ст. існували солеварний промисел (з ремісничим посадом), “Медведьове дворище” (ймовірно, колишній князівський чи війтівський двір), комплекс давньоруських споруд невідомого призначення, на фундаментах яких 1392 р. Володислав Ягайло заклав латинський костел. Наявність будь-яких органів влади на час приходу поляків у місті не фіксується, хоч і вважається, що руському праву був властивий, наприклад, середньовічний принцип ґрничої регалії, а також інші його інститути, які інтегрувалися в польське право. Назагал у джерелах XIV ст. чітко проглядається долокаційне місто (так зване квазімісто) з елементами ознак майбутнього розвинутого міста на магдебурзькому праві.

Згідно з дослідженням О. Олійник, Дрогобич XIV ст. мав риси східноруського (візантійського) типу міст з відкритою системою центру (рис. 1)⁴⁰. Ландшафтні умо-

Рис. 1. Еволюція планувально-просторового розвитку Дрогобича в період XI–XIII, XIV–XVI, XVII–XVIII і XIX ст. (за О. Олійник).

Pic. 1. The evolution of the planning and spatial development of Drohobych in the periods of the 11th – 13th, 14th – 16th and 19th cc. (according to O. Oliynyk).

⁴⁰ Олійник О. Містобудівний розвиток західних земель України: між Сходом та Заходом // Архітектурна спадщина України. – Вип. 1: Маловивчені проблеми історії архітектури та містобудування / за ред. В. Тимофійенка. – Київ, 1994. – С. 58–61. Інвективи М. Долинської проти нашої спроби розглянути планувально-просторовий розвиток давнього Дрогобича в “Нарисах з історії Дрогобича” не виглядають виваженими, адже “Нариси...” писали зовсім з іншою метою, у форматі науково-популярного видання. Це зумовило відсутність покликань на літературу предмета. Критикуючи “Нариси...”, М. Долинська не зробила жодної спроби викладення іншої версії початкового планувально-просторового розвитку давнього Дрогобича. Єдине, в чому можна погодитися з дослідницею, – у “Нарисах...” таки потрібно було докладніше розглянути процес локації міста на німецькому праві. – Див.: Долинська М. Проблеми з проблемами територіального розвитку Дрогобича: нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку XXI ст.) / наук. ред. А. Тимошенко. – Дрогобич: Коло, 2009 // Український гуманітарний огляд. – Київ, 2009. – Вип. 14. – С. 160–167.

ви місцевої території зумовили планувальний тип східчастого поселення (яким, властиво, і був долокаційний Дрогобич), що розкинулося на схилах р. Тисмениці за аналогією до Ужгорода, Заліщиків, Сокала та ін. Так, забудова посаду витягувалася уздовж річки (у цьому випадку – потоку Побук), і лише пізніше освоювалася територія уздовж радіусів, що виходили в поле. Для такого типу поселень характерна чітка моноцентричність, зонування структури, розкриття внутрішнього простору на річку та ін. Довкола солеварного промислу, який був центром найдавнішого Дрогобича, розміщувалося три давні міські (пізніше передміські чи замські) церкви: Св. Юрія, Воздвиження Чесного Хреста і П'ятницька, які мали чіткі оборонні функції. Таке скупчення трьох сакральних об'єктів майже вичерпно пояснює концентрацію давнього населення міста довкола солеварного промислу – одного з найважливіших осередків життєдіяльності давніх мешканців. Згадані найдавніші дрогобицькі церкви, початкові свідчення про які збереглися у фрагментарному вигляді, обросли в літературі чималою кількістю легенд, походження яких встановити непросто.

За даними археологічної розвідки, яку провели в околицях міста О. Ратич і В. Козак, біля селища Стебник, в урочищі Метищі, існують рештки городища, яке загинуло від пожежі (культурний шар Х–ХІ ст.). Біля с. Солець, в урочищі Рички, у кар'єрі знайдено уламки давньоруської кераміки ХІІ–ХІІІ ст., випалену глину, шматки каміння і залізних шлаків, які кваліфікували як рештки чотирьох сиродутних горнів. Гіпотетично знахідки могли бути розміщеними в якомусь посаді. Назагал дослідники підтвердили лише те, що в околицях сучасного Дрогобича в Х–ХІІІ ст. існували укріплені городища і ремісничий осередок. Водночас О. Ратич і В. Козак висловили припущення про те, що начебто об'єкт можна ототожнювати з легендарним Бичем⁴¹.

У 1989 р. на території стебницького городища стаціонарні розкопки проводив В. Шишак. Відтак було виявлено вал з ровом довкола городища, у перерізі рову – перепалену глину (перепалені «глиняні плитки»), зроблено докладні виміри об'єкта (розміри укріпленої території – 140 × 80 м). Дослідження підтвердили попереднє датування городища (Х–ХІ ст.)⁴².

Новий етап в археології Дрогобича та його околиць пов'язаний із зусиллями В. Петрика. Так, 2001 р. було проведено розвідкові роботи на території давнього Дрогобича (церквище Пресвятої Богородиці, ХVІ ст.). На території об'єкта виявлено понад 2 тис. знахідок, деякі з них датовані кінцем ХІІ–ХІІІ ст., проте культурний шар давньоруської і ранньомодерної доби в цьому місці практично відсутній, а виявлений комплекс пізньосередньовічного могильника датується, згогад-

⁴¹ Козак В. И., Ратич А. И. Разведка в районе Дрогобыча // Археологические открытия 1974 года. – Москва, 1975. – С. 294.

⁴² Матеріали розкопок опубліковано лише тепер: Шишак В., Ляска В. Городище Стебник у Передгір'ї Карпат // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2011. – Вип. 14/15. – С. 29–36.

но, ХVІІ–ХVІІІ ст. Лише гіпотетично можна говорити про існування на цій ділянці (тобто приблизно посередині між магдабурзьким центром і солеварнею) поселення ранішої доби⁴³.

У 2003 р. було проведено охоронні археологічні дослідження на території солеварного заводу. Найкращі результати дали роботи в шурфі біля найстарішої шахти (т. зв. королівської шиби), у ході яких виявлено численні рештки виробництва солі ХVІІІ–ХІХ ст., кераміку ХVІІ–ХІХ ст., на глибині 3,5 м – сліди обгорілої дерев'яної конструкції, на глибині 2,8 м і глибше – фрагменти кераміки ХІІ–ХІІІ ст., фрагмент кераміки ХІІІ–ХІ ст. до н. е. З різних причин експедиція 2003 р. не змогла дослідити всю товщину культурного шару, потужність якого, за попередніми даними, сягає 7 м⁴⁴. Водночас вірогідність припущень про те, що саме територія жупи є ділянкою, яка була центром (чи принаймні одним із центрів) давньоруського Дрогобича, практично доведена. В. Петрик висловив досить цікаве припущення щодо існування ще одного центру життєдіяльності міста в точці перетину давніх торгових шляхів, однак в археологічному плані гіпотеза не підтверджена.

У 2010 і 2011 рр. під керівництвом Р. Миськи пройшли археологічні дослідження городища в урочищі Кіптяж/Тептюж (територія с. Модричі під Дрогобичем)⁴⁵. Дослідження 2010 р. показали, що городище має овальну форму (63 × 44 м), з напільного боку оточене валом і ровом (загальний перепад висоти від дна рову до вершини валу сягає 4 м). Важливо, що в товщі валу виявлено випалений ґрунт, фрагменти перепалених колод, а також рештки обвугленої дерев'яної конструкції висотою до 0,8 м. У центрі об'єкта на невеликій глибині виявлено вимощену камінням ділянку площею близько 9 м². У результаті аналізів проб деревини з валу, а також датування фрагментів кераміки попередньо встановлено хронологію функціонування городища як оборонного об'єкта (до пожежі, в результаті якої воно могло бути знищене) – Х–ХІІІ ст. За попередніми даними, розкопки 2011 р. розширили уявлення про структуру валу як найважливішого оборонного елемента городища. На нашу думку, важливим є висновок Р. Миськи про те, що досліджуване городище є оборонним спостережним пунктом у системі укріплень Карпатської лінії оборони, який

⁴³ Див.: Петрик А., Петрик В., Тимошенко Л. Розвідкові археологічні дослідження церкви Пресвятої Діви Марії в Дрогобичі у 2001 році // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2001. – Вип. 5. – С. 7–19; Іх же. Розвідкові археологічні дослідження церкви Пресвятої Діви Марії в Дрогобичі // Археологічні дослідження Львівського університету. – Львів, 2002. – Вип. 5. – С. 305–315.

⁴⁴ Петрик В. М., Петрик А. М. Археологічні дослідження в м. Дрогобичі Львівської області // Археологічні дослідження в Україні 2002–2003 рр.: зб. наук. пр. / за ред. Н. О. Гаврилюк. – Київ, 2004. – Вип. 6; Іх же. Дрогобицька жупа (солеварня) в світлі історичних та архітектурно-археологічних досліджень // Фортеця: зб. заповідника «Тустань»: на пошану М. Рожка. – Львів, 2009. – Кн. 1. – С. 475–489.

⁴⁵ Миська Р. Археологічні дослідження середньовічного городища Модричі I у Передгір'ї Карпат // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2011. – Вип. 14/15. – С. 19–28.

контролював стратегічні, у тому числі й торговельні шляхи, що вели з Прикарпаття в Угорщину⁴⁶.

Проведений аналіз джерел, а також оглянуті дослідження розширюють уявлення про об'єкти життєдіяльності давніх мешканців у районі солеварні (найдавнішої заселеної частини міста) та середмістя Дрогобича, а також у його околицях у період до XIV ст., проте вони, вочевидь, не можуть розглядатися як підтвердження існування в цей період пізньосередньовічного міського організму. Вочевидь, дописемний Дрогобич був усе-таки доміським поселенням ремісничого й оборонного типу з солеварним промислом у центрі. Наявність на території солеварні аж трьох церков дозволяє говорити про вірогідність сакральної функції поселення.

Водночас варто виділити елементи реалізму в історії найдавнішого Дрогобича, зафіксовані у легендах. На нашу думку, людська пам'ять зберегла протягом віків два моменти, що могли мати місце в давнину: часті набіги ординців чи інших воєвничих сусідів з відповідними руйнівними наслідками (на це вказують майже синхронні в часі пожежі городищ поблизу міста), а також зв'язок давнього Дрогобича з прилеглими оборонними городищами та укріпленнями.

На нашу думку, типологію найдавнішого (дописемного) поселення на місці пізнішого міста Дрогобич можна встановити тільки в результаті продовження археологічних досліджень території соляної жупи, а також інших центрів протоміської забудови (наприклад, довкола парафіяльного костелу кінця XIV – XV ст.). Тому крапку в давній дискусії ставити рано.

Leonid TYMOSHENKO

THE OLDEST DROHOBYCH IN THE LIGHT OF RECORDS, LEGENDS, TOPONYMY AND ARTIFACTS

The presence of artifacts of the 12th and 13th centuries in the territory of the modern city (in particular, in the area of the saltworks factory) and synchronous defensive sites nearby points to the importance of the region during that period, but they cannot be seen as confirmation of the existence of a late medieval urban body. Apparently, the preliterature Drohobych was nevertheless a pre-urban settlement of the handicraft and defensive type with saltworks in the center.

⁴⁶ Миська Р. Археологічні дослідження середньовічного городища Модричі I... – С. 24.

Фортеця : збірник заповідника "Тустань". –
Л.: Колір ПРО, 2012. – Кн. 2. – С. 171-176

Ілля ПАРШИН

ГАЛИЦЬКО-ЧЕСЬКИЙ СОЮЗ У БИТВІ ПРИ ДЮРНКРУТІ 1278 РОКУ (НА ОСНОВІ “HERMANNI ALTANENSIS ANNALES”)

Політичні процеси на руських землях другої половини XIII ст. Пвже давно привертають увагу дослідників. Однак нестача джерельного матеріалу все ще залишає чимало темних плям на історичному тлі цієї епохи. Особливо це, мабуть, стосується Галицько-Волинського князівства, правителі якого підтримували активні стосунки з монархами Центрально-Східної Європи, проте незважаючи на це, інформація про їхню зовнішньополітичну діяльність доводиться збирати фактично по крихтах.

На фоні інших західноруських князів цієї епохи виокремлюється постать Лева Даниловича (1225/28 – 1299/1301). Сміливий у битві та вправний у дипломатії, князь Лев, однак, заслужив собі не найкращу репутацію у редакторів руських літописів. Останні, перебуваючи на службі його волинських родичів, перейняли від них певну неприязнь до цієї особи. У зв'язку з цим, а також через брак інших джерельних свідчень політична діяльність Лева Даниловича у науковій літературі досліджена фрагментарно¹, тому, безперечно, постать галицького князя потребуватиме додаткової уваги істориків.

¹ Грушевський М. Чи маємо автентичні грамоти князя Лева? // Записки НТШ. – 1902. – Т. 45. – С. 1–22; Линниченко И. А. Грамоты галицкого князя Льва и значение подложных документов как исторического источника // Известия Отделения русского языка и словесности. – 1904. – Т. 9, кн. 1. – С. 80–102; Генсьорський А. І. З коментарів до Галицько-волинського літопису (волинсько-галицькі грамоти XIII ст.) // Історичні джерела та їх використання. – Київ, 1964. – Т. 4. – С. 171–184; Маркевич О. Невідома грамота князя Лева Даниловича // Архіви України. – 1968. – № 5. – С. 23–29; Купчинський О. А. Дослідження та публікації грамот Галицько-Волинського князівства у XVIII ст. // Київська Русь: Культура, традиції. – Київ, 1982. – С. 129–149; Войтович А. Удільні князівства Рюриковичів та Гедиміновичів XII–XVI ст. – Львів, 1996. – С. 89–97; Його ж. Де була столиця Лева Даниловича (Джерелознавчий аспект проблеми) // До джерел: збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – Київ; Львів, 2004. – Т. 1. – С. 712–720; Його ж. Військове мистецтво Галицько-Волинської держави: князь Лев Данилович // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. – 2004. – № 502. Держава та армія. – С. 13–18; Його ж. Штрихи до портрета князя Лева Даниловича // Україна в Центрально-Східній Європі. – 2005. – № 5. – С. 143–156; Його ж. Галицько-волинські етюди. – Біла Церква, 2011. – С. 289–300; Мицько І. Де ж могила князя Лева? // Старосамбірщина. – 2002. – Т. 2. – С. 46–48; Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich. – Poznań; Wrocław, 2002. – S. 101–114; Ejusdem. O zgonie Daniela Romanowicza i jego następcach dla Rusi Halicko-Wołyńskiej // Actes testantibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича / відп. ред. М. Литвин (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць). – Львів, 2011. – Вип. 20. – С. 289–305.